

Úspěšné strategie v práci s „problémovými“ žáky

Absolvovali jsme rozhovory s učiteli ze základních škol, gymnázií a středních odborných škol, kteří se ve své praxi setkali s „problémovými“ žáky a na škole byli považováni za ty, kdo s nimi umějí pracovat. S každým z nich jsme vedli nestrukturovaný rozhovor nad následujícími tématy: Co byste řekli o „problémových“ žácích? Jak jste si s nimi poradili?

Odpovědi jsme rozřídili podle témat, kterými se zabývají následující kapitoly.

5.1 Jak učitelé vnímají „problémové“ žáky

„Problémový“ žák je takový žák, který:

- „se špatně učí, má potíže s učením“;
- „výrazně narušuje kázeň ve třídě“;
- „je sám se sebou nespokojen“;
- „má osobní nebo psychologické problémy“;
- „je značně cílorozptýlený a zároveň bylo cíly odmlá, protože z nich má strach“;
- „má potíže s vlastním sebepřijetím, podceňuje se a prožívá velkou úzkost“.

Učitelé v souvislosti s „problémovými“ žáky hovoří nejčastěji o jejich špatné kázni – odmítavých postojích a agresivitě:

„Všechno odmítají, odmítají obecně všechno dospělé.“

„Jsou to žáci agresivní, kteří mají tendenci druhé napadat.“

Učitelé, kterým se dařilo s takovými žáky pracovat, se nenechali otrávit podobnými odmítavými postoji a projevy agresivity, ale pokusili se chování žáků pochopit a uvědomili si, že mají před sebou zranitelné a nešťastné mladé lidi.

„Agresivní žáci nedokážou komunikovat jinak, ale jejich agresivita je volání o pomoc, za kterou se schovává jejich zranitelnost, kterou nejsou schopni vyjádřit.“

„Jsou velmi zranitelní, dospívání je náročné období, kterým není lehké projít. Mladí lidé potřebují v tomto věku ze všeho nejvíce podporu a možnost mít se na koho obrátit.“

„Vnímám je jako oběti, je snadné je zranit.“

„Zažívám vůči nim mateřské pocity.“

„Tito žáci očekávají od učitele stabilitu a jistotu, laskavou autoritu.“

Učitelé také vnímali tyto mladé lidi pozitivně a optimisticky:

„Mám je prostě ráda.“

„Velmi mě dojmují.“

„Neexistuje žák, ke kterému by člověk nedokázal najít cestu.“

5.2 Přístup učitelů k „problémovým“ žákům

Přijetí

„Důležitý je způsob, jakým vejdu do třídy.“

„To nejdůležitější se odehrává hned na prahu dveří, už v tom okamžiku se rozhoduje o tom, zda budou tito žáci spolupracovat, nebo ne.“

„Naslouchám jim, sleduji je, pozdravím je.“

„Je potřeba, aby měli pocit, že jim někdo naslouchá, že jsou přijímáni.“

Tělesný postoj

„Důležitý je tělesný postoj – nebojte se jít k žákovi blízko.“

„Mnoho udělá jeden pohled, úsměv...“

„Ve třídě nesedím, ale pokudě stojím.“

„Fyzický kontakt, například položení ruky na rameno, to je odzbrojující.“

Respekt vůči žákovi

„Je potřeba respektovat to, jací jsou – jejich schopnosti i jejich nedostatky.“

„Žák má právo být respektován – učitel se k němu musí chovat slušně, nesmí být agresivní.“

„Jestliže se k nim učitel chová slušně, chovají se slušně i oni k němu.“

„Vyhýbám se kategorickým autoritativním odsudkům.“

„Snažím se být vůči nim vnímavý a dávám si pozor na to, jak s nimi mluvím.“

Potřeba být k dispozici

„Je potřeba žákům neustále naslouchat, více naslouchat než mluvit.“

„Dřív jsem ve třídě prostě jen učil matematiku. Teď se jim snažím být více na blízku, sledovat, co se ve třídě děje. Když mají pocit, že je v něčem problém, mluvím o tom.“

„Vyzaduje to být žákům neustále k dispozici.“

Uvolnění

„Zavedla jsem ve třídě chvilky na zklidnění a odpočinek.“

„Ve třídě je potřeba občas mít možnost se uvolnit a zasmát se.“

„Zařazuji pauzy, při kterých s žáky diskutuji – prospívá to našim vzájemným vztahům.“

„Hrozně důležitý je humor.“

Osobní vztah

„Žáci ocení, když je učitel bytost z masa a kostí, a ne jen osoba s maskou profesora. Chci být jim zprostředkovat dojem, že mají normální vztah s dospělým člověkem.“

„Jsem také schopný říct žákům, že jsem unavený. Vnímají to a respektují to.“

„Během společného zájezdu mě vidali v řadě běžných situací mimo školní situaci. Předtím to byli reptalové, pořád se jim něco nechtělo, po něm se v nich něco změnilo.“

Nutnost zachovat klid

„Napětí ve třídě opadne, když jsem sama klidná.“

„Strašně důležité je nenechat se vytočit. Nemí možné nechat věci být, ale je potřeba to brát klidně. Člověk nemusí přece křičet.“

„Snažím se zůstat klidná. Čím jsem ve větší napětí, tím je napjatější i třída.“

„Zjišťuji, že pokaždé, když jsem někoho hloupě a nesmyslně potrestala, bylo to tehdy, když jsem byla unavená a nervózní.“

Překonání odstupů

„Když mi žák řekne, že se mu nechce pracovat, neberu si to už osobně, ale dávám se na věc s humorem.“

„Nikdy si agresivitu žáka nenykládám jako útok na sebe.“

„Když se utracím do třídy nebo když z ní vycházím, nechtím se už znechuceně jako dítě.“

A nakonec dva trochu obecnější postřehy:

„Nexistují jednoduché strategie a hotové recepty.“

„Všechno se to odehrává na úrovni vztahů. Nezáleží na tom, jaké metody výuky – tradiční nebo moderní – učitel použije.“

Tyto aspekty považují učitelé v přístupu k „problémovým“ žákům za důležité. Spolu s nimi zdůrazňují ještě to, že je nezbytné, aby ve třídě existoval řád a pravidla.

5.3 Řád a pravidla

Řád, pravidla, hranice

„Na začátku školního roku stanovím hranice, limity, žákům to poskytuje pocit jistoty.“

„Je potřeba stanovit určitý řád, ale také vysvětlit, proč je zrovna takový, jaký je.“

„Těhle žáci nemají žádný řád zažitý, přitom vyžadují přístnost.“

„Trvám na tom, aby žáci dělali domácí úkoly.“

„Stanovíme si pravidla hry ve třídě. Každý má právo mluvit, ale musí se nejprve přihlásit; také je zakázáno skákat druhému do řeči.“

„Trvám na tom, aby si žáci nosili do hodiny pomůcky a úkoly. Toleruji, když je jednou zapomenou, žák pak dostane úkol navíc.“

Pro všechny stejná pravidla

„Ke všem žákům je potřeba přistupovat stejně přísně, pro všechny platí stejná pravidla.“

Důslednost

„Pokud jsme se s žáky na něčem dohodli, trvám na tom bez ohledu na důsledky. Nejde jeden den tvrdit něco a druhý něco úplně jiného.“

„Není úplně lehké trvat na dohodnutých pravidlech. Někdy mi to je líto, ale na trestu musím trvat. Snažím se trestat jen velmi zřídka, takové tresty jsou potom účinné. Pravidla fungují jen tehdy, pokud trváte na jejich dodržování.“

Citlivost při udělování příkazů

„Naučila jsem se dávat příkazy citlivě – nemá smysl dát nějaký příkaz, pokud si nejsme jisti, že dokážeme na jeho splnění trvat. Například není nutné čekat, aby se žáci přestali okamžitě smát.“

Dospělé chování

„K dospívajícím mladým lidem je třeba se chovat dospěle. Je vhodné například říci: To nebo ono není přípustné, porušuješ tím pravidla.“

„Žákům, kteří se chovají zvlášť agresivně, dávám najevo, že se jich nebojím a že pravidla platí i pro ně.“

„Když se učitel odvolává na nějakou vnější autoritu, v očích žáků ho to shazuje.“

Učitel, který vybuduje žákům určitý řád, stanoví touto skutečností ve třídě pevné a bezpečné hranice. Jaké existují kromě toho strategie, které může využít?

5.4 Úspěšné strategie učitele

Tempo výuky přizpůsobit žákům, vycházet z jejich úrovně

„Je potřeba přizpůsobit tempo výuky žákům a nezačínat hned s tím nejsložitějším. Pak budou mít žáci pocit, že věcem dobře rozumějí, a budou mít chuť do další práce.“

„Důležité je nespěchat, přizpůsobit se tempu žáků.“

„Na doma jim dávám jen ty úkoly, o kterých vím, že je zvládnou.“

Využívat individuálního přístupu k žákům

„Pokud jim něco dělá problém, věnujeme se tomu společně na konci další hodiny třeba 5 nebo 10 minut.“

„Každý žák si může zvolit množství nové látky podle vlastních sil, každý si navrhuje, co se ten den naučí. Ale potom by to měl splnit.“

„Někteří žáci mají dovoleno vypracovat opakovací cvičení za pomoci učebních textů. Ostatní žáci to akceptují a nepožadují tytéž úkoly, pokud se jim dobře vyvedli důvody.“

„Když se někomu nepodaří napsat test, může to zkusit znovu, aby si známku opravil.“

„Umožňuji žákům psát díklisty ještě jednou, pokud se jim napoprvé výrazně nepovedou.“

Používat různé metody výuky

„Je potřeba sřídát výuku individuální se skupinovou a frontální. Ti žáci, kteří mají problémy projevovat se individuálně, jsou někdy motivovanější při práci v malých skupinkách.“

Podporovat vzájemnou pomoc žáků

„Když pracujeme v malých skupinkách, usilují o to, aby ti nejlepší pomáhali nejslabším.“

„Posadím takového žáka vedle toho, kdo je na tom lépe, aby mu mohl pomáhat.“

Přenechat žákům určitou odpovědnost

„Velký úspěch je to, když žáci vědí, kdo jsou a proč jsou ve škole. Potom jsou schopni dělat vlastní plány.“

„V některých případech pracují samostatně, získávají sami informace, pracují i mimo školu. Někteří potom dokážou úplně děty.“

„Snažím se jim svěřit takovou zodpovědnost, aby se cítili důležití, ale zároveň ji také unesli.“

„Během mimoškolních akcí nebyl s těmito žáky žádný problém, protože jsme jim za něco svědili odpovědnost.“

Brát v úvahu potřeby žáků

„Je nutné počítat s potřebami žáků, takže žáci mají tu možnost vyjádřit, co by si přáli, aby nebyli nuceni pouze provádět, co jim bylo nařízeno.“

„Když se žáci na něčem sami podílejí, jsou více motivováni.“

Věnovat se něčemu, co žáci považují za užitečné

„Je dobré vytvořit něco, co mohou využívat všichni a na co budou žáci hrát.“

„Například když tito žáci připravují nějaké jídlo nebo pečou koláč, pomáhá jim to zařadit se lépe do kolektivu a získat znovu sebevěření.“

Zapojit do výuky všední věci mimo školu

„Do dění ve třídě se snažím zapojit každodenní život – cvičení vycházejí z denního života, vyprávím jim věci, které se skutečně staly, snažím se zapojit běžné meškolní aktivity, jako je například divadlo. Výhradně školní záležitosti dětí není!“

„Tito žáci se potřebují seklávat také s něčím, co se školou přímo nesouvisí, protože škola jim připomíná jejich neúspěch.“

„Musíme se snažit vstoupit do jejich světa, protože oni nechcejí vstoupit do našeho.“

Nabízet žákům osobní pomoc

„Ke každému přistupuji individuálně. Když zjistím, že nám někdo nestačí nebo se nechce zapojit, snažím se, aby nás mohl dohnat a zapojil se.“

„Některí žáci se o sebe musí postarat od časného rána až do pozdního večera a je tedy velmi důležité, aby o ně učitel pečoval. Je nutné k nim přistupovat velmi osobně, aby měli dojem, že cvičení jsou určena pro ně osobně.“

„Snažím se hodně věcí dělat individuálně, je potřeba, aby žák cítil, že je pro učitele jedinečný.“

„Když žáci pracují písemně na nějakém úkolu, chodím mezi nimi a snažím se jim pomáhat.“

„S třídou nezačnu pracovat, aniž bych se neseznámil s rodinnou situací každého žáka, abych se nedopusil hrubých výchovných chyb.“

Strategie, které jsou úspěšné při práci s „problémovými“ žáky, souvisejí také s ochotou žákům naslouchat a nechat je, aby se vyjádřili.

5.5 Možnost vyjádřit se

Individuální možnost vyjádřit se mimo třídu

Většina dotázaných učitelů se zmiňuje také o rozhovorech s „problémovými“ žáky, které probíhají mimo třídu a v nichž žák dosává možnost lépe se vyjádřit.

„S každým individuálně opakují probranou látku. Začínáme u matematiky a pak si povídáme. Sluší to úspěchy práce proto, že kontakt je osobní, žáci se mohou vyjádřit, zatímco ve třídě nebo ve skupině si na to netroufají.“

„Někdy za mnou chodí po hodině, abychom si popovídali. Mluvíme o jejich problémech, které jsou někdy velmi bolestivé.“

„Věnuji se mu individuálně a povídáme si. Pomáhám mu vyjádřit jeho problémy.“

„Smysl vidím v individuálních vztazích, v tom, že si s žákem popovídám – tohle je v pořádku, tohle v pořádku není, vímáš, proč tomu tak je?“

„Snažím se při rozhovoru, aby se žáci mohli vyjádřit a nehmotadila se v nich vůči mně agrese.“

„Je potřeba dát jim prostor, kde se mohou vyjádřit, je to dost náročné.“

Možnost vyjádřit se jako třída

„Když se objeví nějaký problém, diskutuji o něm s celou třídou. Přesuším hodinu a řeknu například: „Máme problém...“ Mým přáním je, aby se ve třídě nestávalo, že ze svých řad vygloučí nějakého žáka.“

„Po každém čtvrt roce bilancujeme s celou třídou, jak se jako skupina vyvíjí, a znovu o všem mluvíme.“

„Jednou za čtvrt roku s žáky hovoříme o tom, co je a co není ve třídě v pořádku – atmosféra, melodie ryčků, studijní výsledky.“

„Čas od času se s žáky seklám, abychom bilancovali uplynulé období, a oni mají právo říct mi, co by si přáli, například co by chtěli, aby se změnilo ve výuce. Když jsem to zkusila poprvé, byli ke mně velmi kritičtí a dostala jsem takzvané na frak. Riskla jsem to znovu, protože je nutné se k těmto věcem vrátit, a nakonec byla ve třídě skvělá atmosféra.“

Jedna učitelka se zmiňuje také o funkci tutora*, která byla na jejich škole zřízena:

„Na určeném místě mohl žák „odžít“ všechny agresivní emoce, protože o nich mohl mluvit (například mohl mluvit o konfliktech s profesory). Bylo tu možné řešit problémy ve skupině, žák se tu učil občanské kázně a respektu k druhým.“

Strategie, které jsme až dosud popisovali, patříly mezi strategie individuální. V další kapitole se zaměříme na strategie kolektivní.

5.6 Týmová práce

Týmovou práci považují dotázaní učitelé za jednu z podmínek úspěchu práce s „problémovými“ žáky.

* Tutor – učitel, který pracuje se žáky individuálně, je to zaměstnanec školy, který plní funkci pedagogického a psychologického poradce.

Týmová práce učitelů

„Když se setkám s nepřátelsky naladěnou třídou, poradím se s kolegy. Není možné si myslět, že takový problém vyřeší člověk sám.“

„Problémového žáka nezvládne jeden učitel sám, je potřeba se spojit.“

„Tito žáci potřebují mít kolem sebe smelený tým učitelů, který cí, co se děje, a reaguje na to jednotným způsobem.“

Spolupráce s dalšími dospělými osobami ve škole a s rodiči

„Každý žák, který má problémy s chováním, chodí na pohovor k zástupci ředitele nebo k tutorovi. Jako první řešení se tedy nabízí rozhovor, snažíme se najít řešení pro každý případ.“

„Stejně jako tutor jsem v kontaktu s rodinami žáků. V některých případech je jdu navštívit.“

„Práce s problémovými žáky je úspěšná, pokud dobře spolupracuje učitel s výchovným poradcem.“

„V těch nejtěžších případech nám pomáhá i sociální pracovníce a výchovatelé, kteří mají speciální přípravu.“

„V případě rodinných problémů jsem v neustálém kontaktu se školním psychologem a výchovným poradcem.“

„Je nutné, aby se těmito problémy zabýval celý pedagogický tým, včetně školního psychologa, výchovného poradce a dalších pracovníků školy.“

Spolupráce s psychologem

V jedné ze škol se učitelé scházeli jednou měsíčně na hodinu a půl s psychologem:

„Mluvíme o problémech, které máme s konkrétními žáky. Je to prostor, kde můžeme mluvit o všem a získat pocit jistoty.“

„Psycholog nám pomáhá ujasnit si představu o potřebách, které má žák v období dospívání.“

Na závěr uvedeme slova jednoho z učitelů, která svědčí o tom, jak důležitým prvkem pro učitele jako pro skupinu jsou společné aktivity:

„Nejdůležitější je, aby učitelé byli parta. Společně se bavíme, jezíme na lyžích, pořádně vyjetý na kolech, někteří se věnují józe nebo si jdeme zatan- covat.“

Potěšení z práce

V každém z rozhovorů zazněla slova o tom, že učitelé mají své povolání rádi, že rádi učí a na „problémové“ žáky se dokážou dívat pozitivně:

„Snažím se na ně přenést svoje nadšení a chuť do práce.“

„Kdo hodně dává, hodně dostává, je to něco za něco.“

„Mám své žáky ráda, cítím se s nimi dobře.“

„Mám ráda dospívající mladá lidi, pracoval s nimi je opravdu vzrušující. Když se jim rozzáří pohled, protože zrovna něco pochopili, je to nádherný zážitek.“

„Dávám jim nejvíc, že mám svou práci rád. Je důležité, aby se setkávali se spokojenými učiteli.“

SHRNUTÍ

Učitelé, kteří úspěšně pracují s „problémovými“ žáky,

- vnímají tyto žáky jako zranitelné osobnosti a přistupují k nim pozitivně a s optimismem;
- přijímají tyto žáky a respektují je, navazují s nimi osobní kontakt;
- stanovují řád a pravidla ve třídě;
- umožňují těmto žákům, aby se mohli individuálně vyjádřit mimo třídu a ve třídě aby se stali součástí skupiny;
- pracují týmově se svými kolegy a dalšími odborníky ze školy i mimo školu.